

Zlatan-statyns uppgång och fall

Om förstörelsens ikonografi

Lars Berggren

Title The Rise and Fall of the Zlatan Statue. On the Iconography of Destruction

Abstract In the previous issue of ICO, published December 31, 2019, the repeated attacks on football star Zlatan Ibrahimović's statue in Malmö were described, and to one of them especially a brief historical background was given: the sawing off of the statue's nose. The attacks on the monument continued and culminated in January 2020, when the statue was sawn off at the ankles and toppled from its pedestal. The subsequent debate was characterized largely by both conceptual confusion and pure ignorance regarding the grounds, traditions and iconography of monument mutilation and destruction. In this article, the Zlatan statue is the starting and ending point for placing the attacks on statues in a larger cultural-historical context where different types of motives and strategies are exemplified, and where it is shown that precisely the elimination of the nose has an ancient and very specific meaning.

Keywords Zlatan Ibrahimović, Statue, Monument, Mutilation, Rhinotomy, Racism

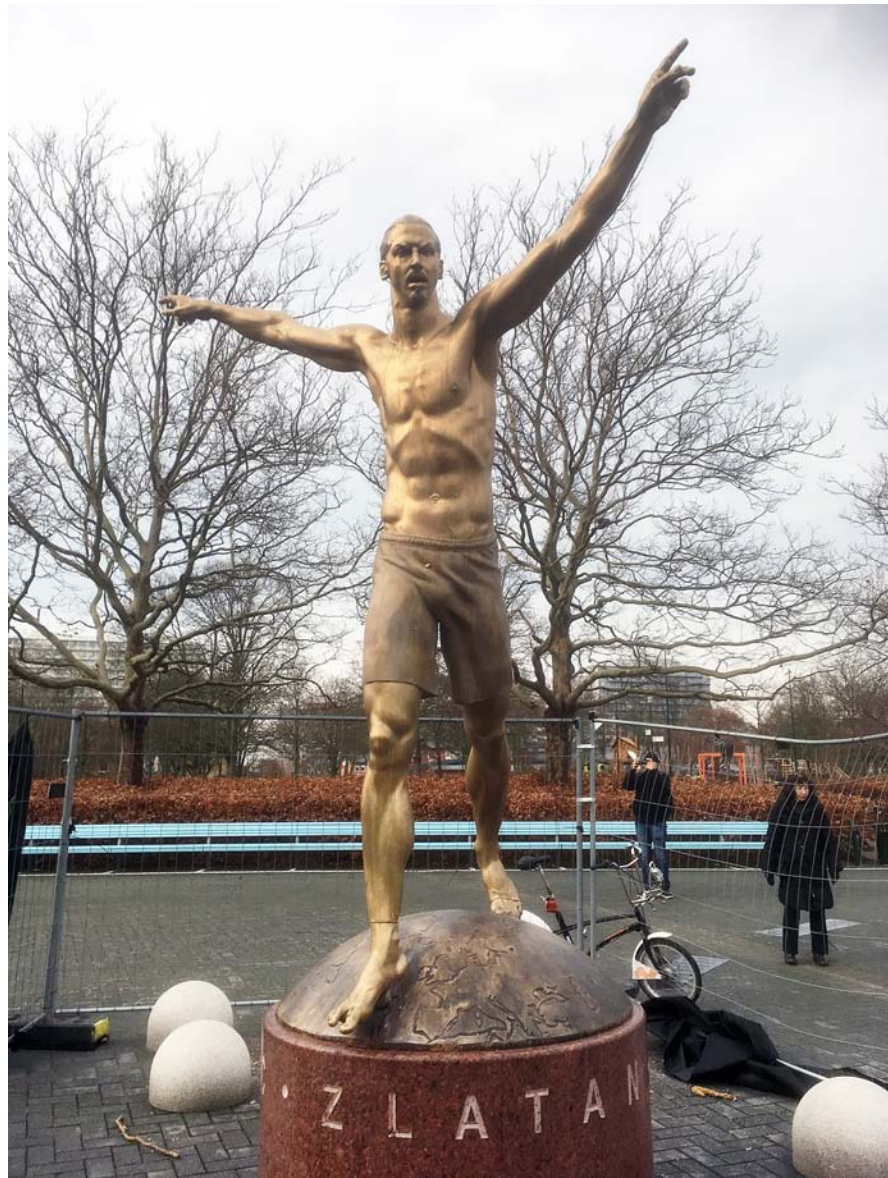
Author Prof. emer. of Art History & Visual studies, Åbo Akademi University, Finland

Email lars.berggren@abo.fi

ICONOGRAPHISK POST

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING • NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY

NR 3/4, 2019, PP. 60–83. ISSN 2323-5586

Fig. 1. Monumentet över Zlatan Ibrahimović, utfört av Peter Linde och invigt på Stadiontorget i Malmö 8/10 2019. Statyn placerades på ett segment av jordklotet. Foto Lars Berggren.

The monument to Zlatan Ibrahimović, by Peter Linde, inaugurated on Stadiontorget in Malmö 8/10 2019. The statue stands on a segment of the globe.

I det föregående numret av *ICO*, publicerat 31 december 2019, noterades de upprepade attackerna på fotbollsstjärnan Zlatan Ibrahimovićs staty i Malmö och gavs en kort historisk bakgrund till särskilt en av dem: avsågandet av statyns näsa.¹ Attackerna mot monumentet fortsatte och kulminerade i januari 2020, då statyn sågades av och störtades från sin piedestal. Den efter-

följande debatten kom i stora stycken att präglas av såväl begreppsförvirring som ren okunskap gällande monumentförstörelsens grunder, traditioner och ikonografi. I den här artikeln utgör Zlatan-statyn start- och slutpunkt för ett inplacerande av angreppen på statyer i ett större kulturhistoriskt sammanhang där olika typer av motiv och strategier exemplifieras, och där det vi-

Fig. 2. Statyns huvud efter den 22/12 2019, med avsågad näsa och sprayad med silverfärg. Foto Lars Berggren.

The head of the statue after 22/12 2019, with the nose sawn off and sprayed with silver paint.

sas att just eliminerandet av näsan har en urgamal och mycket specifik betydelse.

Zlatan-statyn i Malmö

Zlatan Ibrahimović (f. Malmö 1981), svensk fotbolls kanske största stjärna någonsin, startade sin karriär i Malmö FF. Därefter följde spel i flera av fotbollsvärldens allra största klubbar (Ajax, Juventus, Inter, Barcelona, Paris, Milan, Manchester United) och erövrandet av ett dussintal mästerskapstitlar. I början av oktober 2019 hedrades han med ett monument, en bronsstaty i övernaturlig storlek, som uppställdes på Stadiontorget i hemstaden Malmö (fig. 1).² Initiativet kom ursprungligen från det svenska fotbollsforbundet och avsikten hade från början varit att statyn skulle placeras framför nationalarenan i Stockholm. Av olika skäl beslöts emellertid att den skulle placeras i Zlatans hemstad Malmö.³ Föremålet för hyllningarna

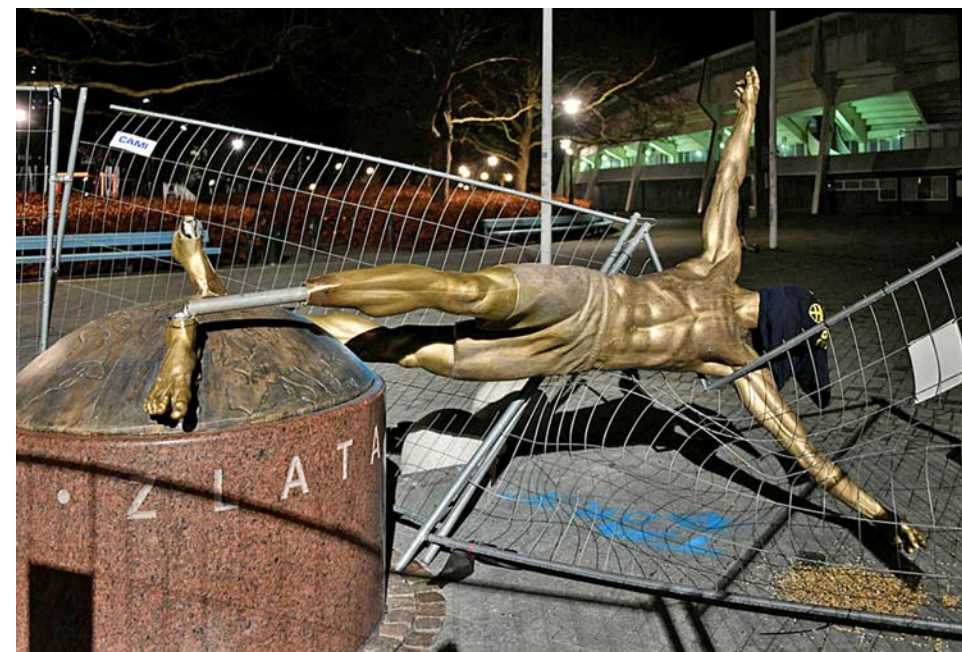
deklarerade stolt vid invigningen att "This is the biggest thing that can happen to a person" och att "the statue will stay forever". Vid den efterföljande presskonferensen sade han sig övertygad om att statyn inte skulle utsättas för skadegörelse: "Min staty kommer att skyddas av mina fans".⁴ Så fel han hade.

När det i slutet av november samma år blev känt att Zlatan gått in som stor delägare i den stockholmska konkurrentklubben Hammarby IF,⁵ och dessutom deklarerat att laget skulle bli "störst i Skandinavien", började vandaliseringen av statyn i stort sett omedelbart. Den sprayades med färg, försågs med nedsättande inskriptioner ("Judas", "Cigani Dö", "Flyttas omgående till Zöder i Ztockholm"), behängdes med en toaletsits, och i mitten av december försökte man med vinkelslip skära av benen strax ovan anklarna och därmed fälla statyn.⁶ Detta första försök misslyckades.

Monumentet inhägnades men det hindrade inte att berömdhetens prominenta näsa strax före jul sågades av (fig. 2).⁷

Natten till den 5 januari 2020 larmades återigen Malmöpolisens, som vid ankomsten till Stadiontorget kl. 02.30 kunde konstatera att Zlatan-statyn hade sågats av strax över fotknölnarna och välts omkull (fig. 3). En Sverigeträja hade placerats över huvudet och blå färg sprayats på ryggen. Med samma färg hade man dessutom med stora bokstäver skrivit orden "ta bort" på marken invid statyn. Samma dag transporterades statyn bort för magasinering på hemlig ort.⁸

Trots de övertydliga varningstecknen tycks såväl den lokala polisen som de kommunala myndigheterna helt ha tagits på sängen. Liksom det svenska konstetablissemangen. "Ildådet" fördömdes från alla håll: offentliga konstverk får inte skändas på detta sätt. Det omtalades i media i termer av "galenskap" och som ett "obegripligt hatbrott", riktat inte bara mot personen Zlatan utan mot staden Malmö, mot samhället i stort och mot Konsten själv.⁹ Ett ord som ofta förekom var också "vandalism", en term som dock bör reserveras för den typ av motiv- och meningslös förstörelse som exempelvis yttrar sig i att

Fig. 3. Zlatans staty avsågad och omkullvält 5/1 2020. Foto Sydsvenskan, Patrick Persson.

Zlatan's statue sawn off at the ankles and toppled from its pedestal 5/1 2020.

Fig. 4 "Nya Kanan. Vinterbild från Åre", detalj av skämtteckning av Per Lindroth, i Söndags-Nisse 1912. Ett judiskt par med s.k. "judesexor" och iförda samedräkter åker kana i det nya vintersportparadiset. Efter Andersson 2001.

"New Canaan. Winter picture from Åre", detail of cartoon drawing by Per Lindroth, in Söndags-Nisse 1912. A Jewish couple with "Jewish noses" and wearing Sami costumes are sliding on the ice in the new winter sports paradise.

under rusets inflytande slå näsan av parkernas byster, alldeles oavsett vilka de råkar föreställa.¹⁰ Men det handlade det säkerligen inte om här. Ingen ger sig ut i det skånska vintermörkret utrustad med vinkelslip och bågfil utan mycket bestämda avsikter.

För de allra flesta framstod angreppen på statyn omedelbart som reaktioner på vad man i malmöitiska fotbollskretsar betraktade som ett svek, därav påskriften "Judas", dvs. svekfullheten personifierad. Att

det bara skulle handla om besvikna fans och lokalpatrioters besvikelse och hämndlystnad föreföll åtminstone vissa delar av kulturetablissemangen som alltför enkelt. I enlighet med det i Sverige under 2010-talet fast etablerade tolkningsmönstret valde många följaktligen att tolka angreppen mot statyn i termer av rasism och xenofobi.

Konstvetaren Linda Fagerström, malmötidningen *Sydsvenska Dagbladets* konstkritiker, gjorde sig snabbt till talesperson för denna tolkning av dådet och deklarerade i Sveriges Radio att hon uppfattade den avsågade näsan som ett tecken på rasism. Zlatans utseende betecknade hon som "inte urskandinaviskt" och med hjälp av dennes onekligen ganska framträdande näsa drogs parallellen till de "överdimensionerade näsor" (s.k. "judesexor"),¹¹ som under framförallt förkrigstiden karakteriserade judar (liksom andra levantinare) i skämtpressen och senare i den rent rasistiska propagandan under mellankrigstiden (fig. 4).¹² Enligt hennes logik handlade det alltså om ett rasistiskt motiverat angrepp mot en person med invandrabakgrund. Att jämföra attackerna mot en person med kroatiska och bosniska föräldrar med dem som judendomen utsatts för ter sig emellertid långsökt och träffar i det här fallet inte ens inom målramen. Fagerström säger sig också vara medveten om att det redan under antiken varit vanligt att knacka näsan av "illa omtyckta" personers statyer men förklarar inte varför just detta angrepp skulle vara rasistiskt.

En månad senare återkommer Fagerström, i ett "Kulturreportage" om inte mindre än två hela uppslag i *Sydsvenska Dag-*

bladet, till Zlatan-statyn. Här konstateras inledningsvis att man inte vet om förstörelsen utlösts av en allmän ilska mot Zlatan eller om det handlar om "vandaler med rasistiska motiv. Eller om det är något helt annat som ligger bakom dådet." Resten av texten handlar om olika tänkbara motiv bakom "vandalisering" av statyer i det offentliga rummet: estetiska, motiviska, politiska, rumsliga m.fl. Resultatet är diffust och det närmaste en slutsats man kommer är att "det *inte* [min kursiv] handlat om det konstnärliga uttrycket, utan snarare om personen Zlatan och hans agerande".¹³

Precis som flertalet av dem som i media kommenterat dådet förefaller Fagerström ha varit omedveten om att monument och statyer *alltid* varit föremål för angrepp av olika slag. Men småningom har denna insikt drabbat henne och i tidskriften *Populär Historias* majnummer publicerar hon en artikel med nyhetsrubriken "Konsten har tagit stryk i tusentals år", där hon löst sammanfogat vad en enkel sökning på nätet visar: att allt från egyptiska faraoner till dagens fotbollsspelare faktiskt varit utsatta för åverkan. Resultatet av denna snabba bildningsresa är att rasismdiskursen helt försvunnit och att Zlatan-statyn nu reduceras till ett exempel bland många. I avslutningen ges en ny förklaring till dess öde, nämligen *just* "det konstnärliga uttrycket". Här hävdas nämligen att statyer inte är "konstnärliga föremål" och antyds att just bristen på konstnärlig kvalitet låg bakom den aktuella statyns fall. Skulle en Zlatan som inte jublar utan "tramsar, fnissar eller rentav tvivlar" ha "väckt lika stark

ilska", frågar hon avslutningsvis – därmed indikerande att detta skulle ha förhöjt dess konstnärliga värde och minskat attackerans våldsamt.¹⁴

Att den offentliga konsten, inklusive konventionella byster och statyer, under de senaste två seklerna förvärvat en viss grad av oberörbarhet genom att definieras som *konstföremål* är oomtvistligt,¹⁵ men likväl utsätts de ständigt för angrepp. Det finns emellertid olika slag av sådana: från brutal vandalism till mer eller mindre subtilt kodade meddelanden. Flera av de tidiga angreppen på Zlatans staty kan möjligen tänkas tillhöra den förra kategorin, men den avsågade näsan gör det definitivt inte. För den finns det en sedan urminnes tider etablerad grammatik, och i den ingår inte rasism. Rasism kan förvisso ingå som en komponent men utgör i alla händelser inte huvudbudskapet.

Statyernas dubbla natur

När det gäller porträtt har gränsen mellan dött och levande, original och kopia, alltid varit flytande. Representationen av en person i ett porträtt uppfattas som ett slags dubbletering, eller reproduktion, av den presenterade – det betecknande smälter samman med den betecknade. Det gäller i dagens Malmö såväl som hos de gamla sumererna. Mer om detta nedan.

Fientliga, misshagliga, politiskt inkorrekta eller omoderna monument kan helt eller delvis elimineras på en lång rad olika sätt. Den grundläggande idén bakom ett offentligt monument är att det ska vara uppställt på en väl synlig plats, för att i be-

traktaren ingjuta respekt för den rådande maktordningen, dess legitimitet, ideal och representanter. Vid historiska omvälvningar är den enklaste lösningen att avlägsna dem från sina uppställningsplatser. Detta kan ske i mer eller mindre fredliga former, där vi i ena änden av spektret har det våldsamt inscenerade störtandet av Saddam Husseins staty i Bagdad 2003, och i den andra den diskreta, stegvisa musealiseringen av den ryske kejsarens kolossalbyst efter den finska självständighetsförklaringen 1917.¹⁶ En slags mellanposition intar det sovjetiska "Monumentet över Tallins befriare", som rests på central plats i Tallinn 1947, och som under massprotester från den ryskspråkiga delen av befolkningen 2007 flyttades till den estniska försvarsmaktens kyrkogård.

Inte sällan har avlägsnandet, som i Saddam Husseins fall, kombinerats med direkt förstöring, dvs. en offentlig förnedring och avrättning *in effigie*. Ett högakullt exempel är vad som hände i Bristol den 7 juni 2020, då statyn av slavhandlaren Edward Colston störtades från sin piedestal, skändades på olika sätt och släpades genom gatorna till hamnen, där den tippades i vattnet och sålunda symboliskt dränktes. Sätten att destruera de förhatliga objekten varierar: statyer i sten kan hackas eller sprängas i småbitar och sådana i brons kan smältas ned och förvandlas till porträtt av nya makthavare, eller helt enkelt huggas upp och försäljas som skrot. Så skedde t.ex. med Michelangelos berömda bronsstaty av påven Julius II i Bologna, när staden intogs av Giovanni Bentivoglio 1511.¹⁷

Moderna exempel på attacker liknande den Zlatans staty utsatts för, syftande till direkt förstörelse, har också nyligen drabbat fotbollsstjärnor som Lionel Messi (fig. 5) i hemlandet Argentina (2017).¹⁸ Överhuvud taget förefaller statyer av fotbollsstjärnor nuförtiden vara bland de mest utsatta för skadegörelse, inte minst i Sverige. Inför världsmästerskapet för damer 2019 sattes statyer av fyra svenska landslagsspelare upp i deras respektive hemstäder och av dem har åtminstone två utsatts för grov skadegörelse flera gånger (fig. 6).¹⁹

Den mest extrema formen av förstörelse av individuella monument och minnesmärken är dock *damnatio memoriae*, dvs. det systematiska uttraderandet av allt som påminner om en viss person, ett öde som drabbade exempelvis den kvinnliga farao Hatshepsut (1490–1470 BC) och en lång rad romerska kejsare, som Nero och Domitianus.²⁰ Caracalla lät förstöra bilderna av sin bror Geta, med vilken han tidigare samregerat, och vars död han sannolikt låg bakom. Även långt senare kungligheter utsattes för samma behandling, bland dem Gustav IV Adolf efter statskuppen 1809.²¹

Periodvis har liemannen gått hårt fram över hela monumentpopulationer; de franska och ryska revolutionernas "bildstormningar" är välkända. Mindre känt är att under de första åren efter det sovjetiska maktövertagandet i Estland förstördes minst 500 monument, bland dem det över Gustav II Adolf framför universitetet i Tartu (Dorpat).²² Med Nikita Chrusjtjovs maktövertagande 1956 försvann Stalin i princip helt ur den sovjetiska offentlig-

Fig. 5. Lionel Messis staty på Paseo della Gloria i Buenos Aires efter det andra attentatet under 2017. Lionel Messi's statue at Paseo della Gloria in Buenos Aires after the second attack in 2017.

Fig. 6. Den totalförstörda statyn av fotbollsspelaren Nilla Fischer i hemstaden Linköping. Foto David Carlsson i Expressen 15/6 2019.

The totally destroyed statue of the Swedish football player Nilla Fischer in her hometown Linköping.

Fig. 7 a–b. Giuseppe Garibaldi, som från toppen av sitt monument, utfört av Emilio Gallori och invigt 1895, numera blickar mot hustrun Anita som i sitt monument till häst i galopp närmar sig maken, av Mario Rutelli 1932. Foto Lars Berggren.

heten: hans statyer monterades ned, han redigerades bort ur propagandafilmer, och Stalingrad döptes om till Volgograd. Liknande öden drabbade efter järnridåns fall 1989 rader av monument tillägnade Lenin, Stalin, Ceaușescu och andra kommunistiska koryféer. Kort sagt varierar resandet och störtandet av monument med de politiska och ideologiska konjunkturen. För närvarande är det statyerna över sydstatsgeneralerna från det amerikanska

inbördeskriget, kolonialismens koryféer och slavhandlare som främst befinner sig i skottlinjen.

Ett mera subtilt sätt att hantera bilderna av politiska och andra motståndare är att på olika sätt *förändra* dem i syfte att sänka deras status och manipulera deras budskap, men utan att förstöra dem fysiskt. Vad som hände när Italien slöt fred med Vatikanstaten 1929 förser oss med en provkarta på sådana strategier. I de s.k. Lateranfödragen

förutsattes att de direkt mot påvedömet riktade monument som rests efter annekteringen av Rom 1871 skulle avlägsnas eller modifieras. Det medförde att ett flertal monument flyttades från stadens huvudstråk till mera avsidigt belägna gator eller platser. I några fall ändrades omgivningen så att det ursprungliga budskapet doldes eller helt förändrades.²³

Det mest berömda exemplet på det senare tillvägagångssättet är ryttarstatyn av den italienska enhetsrörelsens store hjäl-

te, Giuseppe Garibaldi, som från sin upphöjda position på Gianicolo-kullens topp bevakade ärkefienden i Vatikanen. Men att flytta statyn, som kyrkan krävde, var för fascistregimen en politisk omöjlighet eftersom Garibaldi ingick som en central komponent i den egna historieskrivningen (Mussolini såg sig själv som Garibaldi arvtagare och de fascistiska "svartskjortorna" som efterföljare till Garibaldi's berömda "rödskjortor"). Lösningen blev att placera ett monument över hjältens hustru

Fig. 7 a–b. Giuseppe Garibaldi, who is now looking from the top of his monument (by Emilio Gallori and inaugurated in 1895) at his wife Anita, who on her equestrian monument (by Mario Rutelli 1932) is galloping towards him.

Anita mellan denne och bevakningsobjektet. På så sätt kom Garibaldi att från sin hästrygg kärleksfullt blicka mot makan istället för ondsint mot påven i Vatikanen (fig. 7 a–b).²⁴

Ett annat sätt att ändra eller helt reversera ett monuments budskap är att avlägsna eller lägga till delar av ett monument, en staty eller en byst. Otaliga gånger har huvuden på potentater av sten eller brons i detta syfte helt enkelt bytts ut. Man kan också under mer eller mindre symboliskt laddade former avlägsna en staty, men låta piedestalen stå kvar som en påminnelse om en tidigare makthavares fall. När den gigantiska Stalinstatyn i Budapest störtades under oktoberupproret 1956 föreslogs att de kvarstående stövlarna skulle lämnas kvar på piedestalen, för att påminna om diktatorns fall.²⁵ Så blev inte fallet i Budapest, men när man under det iranska revolutionsåret 1979 sågade av den gigantiska statyn av Reza Shah i Teheran strax ovan knäna fick benen stå kvar, för att på så sätt att påminna om, synliggöra och symbolisera, en dynastis fall och en lyckad revolution (fig. 8).

De fysiska förändringarnas fortsatta synlighet är av stor betydelse när det gäller en särskild kategori av sådana: *mutileringen*. Här handlar det vanligtvis inte om vandalism eller andra oplanerade fysiska

angrepp utan om systematiska ingrepp, utförda i enlighet med tradition och religiösa och/eller juridiska normer, och avsedda att straffa och offentligen förnedra en levande person eller dess minne genom att fysiskt vanställa dess bild. I fallet Zlatan hänför sig större delen av den våldsamma åverkan som statyn utsattes för till relativt ordinär och föga planlagd vandalism, sannolikt utförd av arga, besvikna och möjligen berusade supportere. Men med den avsågade näsan förhåller det sig annorlunda. Utan tvekan rör det sig om en synnerligen medvetet utförd *rhinotomi* (amputa-

Fig. 8. Reza Shab:s monumentala stövlar framför Saadabad-palatset (numera museum) i Teheran 2017. Wikimedia Creative Commons: <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.en>

Reza Shah's monumental boots in front of Saadabad Palace (now a museum) in Teheran 2017.

Fig. 9. T.v. förlorar Justinianus II sin näsa, t.h. hans efterträdare Phillipicus sina ögon. Den senare straffades för att han fört krig mot heliga bilder. Illumination av Boucicaut-mästaren eller hans verkstad, i Giovanni Boccaccio, *Des cas des nobles hommes et femmes*, fransk manuscript från ca 1413–14. Ms. 63 (96.MR.17), fol. 290v. The J. Paul Getty Museum, Los Angeles. Wikimedia (CC BY 4.0).

The mutilation of the Byzantine emperors Justinian II and Philip. The former has his nose cut off, the latter is blinded – allegedly because he, as an iconoclast, had prevented others from viewing sacred images of God and the saints.

tion av näsan) – ett sedan urminnes tider etablerat straff för i första hand förräderi och otrohet, och som i vissa delar av världen fortfarande praktiseras idag, till exempel i Indien och Afghanistan.²⁶

Mutivering som straff

Redan i Hammurabis lagar, utfärdade och huggna i sten i det gammalbabyloniska riket på 1750-talet före vår tideräkning, utmätts straffen för olika brott enligt principen ”öga för öga, tand för tand”. Förutom dödsstraff för en lång rad brott handlar det ofta om mutivering i form av utstickna

ögon, avskurna läppar eller öron, avhuggna händer eller fötter, o.s.v. Denna rättspraxis fortlevde i princip i alla senare mesopotamiska kulturer och övertogs, om än inte alltid formellt, av såväl greker som romare och praktiserades på såväl hög som låg, på såväl levande människor som skulpturer. Akropolis- och Vatikanmuseerna är fulla av figurer med mer eller mindre avsiktligt stympade näsor. För det mesta dock oklart när. Men vi vet att den bysantinske kejsaren Justinianus II år 695 fick näsan avskuren av en upprorsman och därför försågs med tillnamnet ”Rhinotmetos” (fig. 9). Avsikten

Fig. 10. Kaiser Wilhelm II, hängd in effigie i Paris i början av första världskriget, dvs. 1914–1915. På plakatet står det "Guillaume" (= Wilhelm på franska). Foto Wikimedia Commons.

The German Emperor Wilhelm II hung in effigy in Paris 1914–1915, i.e. at the beginning of World War I.

med den förnedrande mutileringen var att stävja hans vilja och förmåga att återta tron, men efter att ha låtit smida en näsprötes i guld gäckade han ett decennium senare dessa förhoppningar.²⁷

I Europa tillämpades en liknande straffskala medeltiden igenom. I den svenska Upplandslagen, utfärdad av kung Birger

Magnusson 1296, var straffet för en otrogen kvinna som inte kunde betala botten att förlora "lockarna sina och öron och näsa".²⁸ Som Martin Warnke konstaterar, var 1500-talets europeiska straffregister fulla av permanenta fysiska bestraffningar: falskmyntare kokades, landsförrädare kvarterades, hädare och menedare fick tungan utsku-

ren, upprorsmän och tjuvjägare kunde få ena handen avhuggen, öronen avskurna eller ögonen utstuckna; förfalskare av brev kunde bli av med båda händerna.²⁹ Kyrkostaten var inget undantag. Påven Sixtus V (1585–1590) införde rhinotomi som straff för landsvägsröveri, och i England fick den som på 1500- och 1600-talen smädade kungen betala med förlusten av sin näsa.

Det straff som utmättes för en levande person kunde, om hen inte fanns att tillgå, verkställas *in effigie*, dvs. på en avbild av den dömda. I de flesta länder har detta bruk försvunnit ur lagstiftningen men praktiseras i våra dagar desto oftare av gatans parlament, för att skända, förolämpa, eller avrätta misshagliga personer. Hur många makthavare – presidenter, diktatorer, upprorsmän – har vi inte under bara de senaste decennierna sett dingla från lyktstolpar eller brännas *in effigie*? Den latinska termen *effigium* betyder bild, eller snarare avbild, av en person och kan vara utförd i snart sagt vilket material som helst. Porträttlikhet är önskvärd men inte alltid nödvändig; huvudsaken är att bilden klart och tydligt *representerar* personen ifråga, t.ex. genom att förses med en inskription eller något attribut (fig. 10).

Inget hindrar således, och har aldrig hindrat, den som vill straffa eller förnedra någon från att istället för den fysiska personen angripa avbilden. I antikens Egypten och Mesopotamien utsattes alla typer av härskarbilder regelbundet för sådana åtgärder.³⁰ I äldre konsthistorisk litteratur står det ofta att de sönderslagna ansiktena på exempelvis de akkadiska härskarnas

palatsreliefer i Nineveh var verk av muslimska ikonoklaster. Men när man tittar lite noggrannare efter står det genast klart att förstörelsen varit selektiv och systematisk, och i princip inskränkt sig till härskargestalterna och deras attribut; bilderna av exempelvis fotsoldater, musikanter och hovfunktionärer har vanligtvis lämnats oskadda. Slutsatsen är att det inte är fråga om vare sig barbarisk förstörelselusta eller islamiskt bildstormande utan om ett systematiskt uttraderande av en viss härskares status och minne.³¹

Huruvida denne någon vid tillfället var död eller levande spelade sannolikt ingen större roll: i båda fallen kunde en upprorsman eller ersättare på tronen ha intresse av att förringa eller skada sin motståndare. Hans bild betraktades nämligen inte som symbolisk utan som ett i högsta grad verkligt substitut, som kunde tillfångatas, smädas, torteras och avrättas som vore det den verkliga personen: "having control of a person's image was one more way of having control of that person."³² Den som lät framställa sig själv i bild var alltid medveten om vilken risk detta innebar; redan de tidiga mesopotamiska imperiefurstar placerade därför när det var lämpligt sina offentliga avbilder på hög höjd, utom räckhåll för åtminstone vanliga missdådare, och försåg dem dessutom med utförliga förbannelser över dem som förstörde eller på något sätt ändrade bilden och dess inskriptioner.

För konsthistoriker förblev länge både texterna och förstörelsernas orsak ointressanta – bilden och inget annat var föremål

för studiet. Den som först på allvar bröt ny mark och gav vederdöparnas (anabaptisternas) "Bildsturmerei" i 1500-talets Tyskland en systematik och en meningsfull ikonografi var Martin Warnke i antologin *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*, som publicerades 1973. Inom den klassiska arkeologin skulle det dröja ända till 1980, då Carl Nylander publicerade sin artikel "Earless in Nineveh: Who Mutilated Sargon's Head?" I den visade han övertygande att det berömda brons huvudet av en akkadisk härskare inte, som man tidigare hade trott, varit utsatt för planlös överkan utan för "calculated and significant disfiguration" (fig. 11).³³

Vem som stod bakom mutileringen är oklart men den kan ha ägt rum i samband med att Nineveh 612 BC intogs och plundrades av en koalition av tidigare undertryckta folkstammar – babylonier, meder, kaldéer, perser och skyter – alla sannolikt med goda skäl att ta hämnd på tidigare härskare.

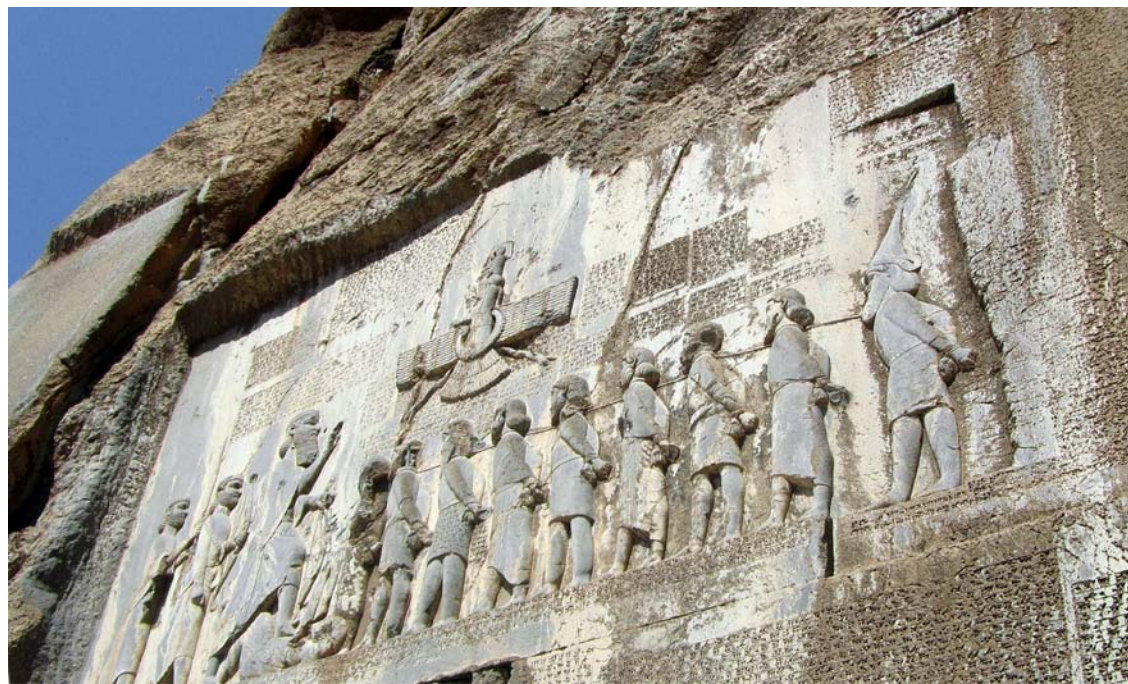
Sättet på vilket detta gjordes följer samma mönster som det perserkungen Darius (den store) ett hundratal år senare praktiserade när han bestraffade sina konkurrerande tronpretendenter och som i text och bild beskrivs på den stora klippreliefen i Behistun (fig. 12). Enligt inskriptionen rådde en av dem särskilt illa ut:

I cut off his nose, his two ears, his tongue and blinded one eye of his. He was [then] held in fetters at my gate [so that] all the people could see him. Afterwards I impaled him at Ecbatana.³⁴

Bortsett från avskärandet av den på brons huvudet obefintliga tungan så motsvarar skadorna på brons huvudet från Nineveh exakt de som beskrivs av Darius, och var alltså avsedda att både bestraffa och avskräcka. Båda ögonen är utstuckna men bara det ena har attackets våldsamt, liksom öronen och näsan, som har fått motta ett antal häftiga slag med ett tungt föremål.

Fig. 11. Sargons misshandlade huvud, gjutet i brons och ca 30 cm högt. Lägg märke till att även näsan bearbetats med tunga hammarslag. Nationalmuseet i Bagdad. Foto Wikipedia.

Sargon's battered bronze head, about 30 cm high. Note that the nose is also beaten with heavy hammer blows. National Museum of Baghdad.

Fig. 12. Kung Darius' I (522–486) klipprelief, belägen ca 100 m upp på berget Behistun i västra Iran, ca 520 BC. Reliefen visar Darius själv och nio upproriska satraper som leds fram till honom, sammanbundna med rep. Inskriptionerna i kilskrift, på persiska, elamitiska och akkadiska, ger Darius' version av hur han grep makten, besegrade och straffade de rebelliska satraperna. Foto Hamidreza Sorouri 2015, Wikipedia.

Rock relief of King Darius I (522–486), located some 100 m up Mount Behistun in western Iran, about 520 BC. The relief shows Darius himself and nine rebellious satraps being led up to him, tied together with ropes. The inscriptions in wedge writing, in Persian, Elamite and Akkadian, give Darius's version of how he seized power, defeated and punished the rebellious satraps.

Bilder och porträtt har inte bara ett slags magiskt innehåll som än idag kan få människor att ta dem på oanat allvar. Det går en rak linje från de fornegyptiska och mesopotamiska härskarna till alla de förstörda och vanställda gravstenarna över romerska legionärer runtom i Europa, Afrika och Asien, och till de senromerska fyra kejsarna på Marcusplatsen i Venedig som om-

famnar varandra som ett uttryck för politisk enighet. De är skulpterade i hård porfyr och nästan perfekt bevarade men alla fyra saknar sina näsor och har fått den så kallade kejsarfibulan, en stor säkerhetsnål som håller samman deras klädnad och markerar deras rang, borthuggen (fig. 13).³⁵

Därifrån går linjen vidare genom medeltid, renässans och barock. Sverige är inget

undantag; även här är det gott om huvuden med avslagna näsor. Exempelvis den berömda "Jätten Finn" i Lunds domkyrkas krypta har fått sina anletsdrag nästan helt borthackade (fig. 14), och det på ett sätt som verkar följa samma schema som mutileringen av Sargonhuvudet. I Kävlinge medeltida kyrka stöds 1300-talets

valvribbor av kolonnetter med kapitäl i form av individuellt utformade huvuden – fyra kvinnliga och fyra manliga – sannolikt representerande donatorsfamiljen. Alla männen har fått sin näsa avslagen (fig. 15), medan kvinnorna har fått behålla sina någorlunda intakta.³⁶

Först under upplysningstiden börjar fe-

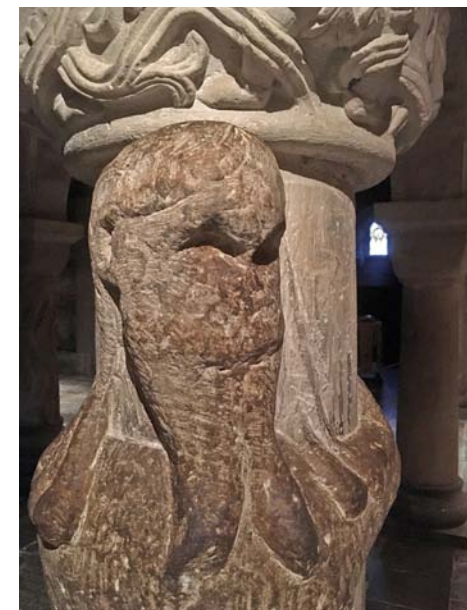

Fig. 13. De fyra kejsarna, "tetrarkerna" Diocletianus, Maximianus, Constantius och Galerius, på San Marcos fasad i Venedig, huggna i porfyra ca 300, och ursprungligen placerade i Konstantinopel. Foto Nino Barbieri 2004 (Creative Commons).

The four emperors, the "tetrarchs" Diocletian, Maximian, Constantius and Galerius, on the façade of San Marco, Venice, carved in porphyry about 300, and originally located in Constantinople.

Fig. 14. "Jätten Finn" i kryptan under koret i Lunds domkyrka, huggen i hård sandsten någon gång på 1100-talet. Foto Lars Berggren 2020.

"The Giant Finn" in the crypt under the choir in Lund Cathedral, carved in hard sandstone sometime during the 12th century.

nomenet i Europa på allvar ifrågasätts och förses med epitet som "vandalism", "pöbel-fasoner" och liknande, men det försvinner aldrig helt.³⁷ Angrepp på offentliga monument var vanliga under hela 1800-talet. När den av inkquisitionen år 1600 brände filosofen Giordano Bruno i mitten av 1870-talet hedrades med en marmorbyst på offentlig plats i Rom så hade den inom en vecka blivit av med sin näsa. Den ersattes men slogs omgående av igen, sannolikt av ultrakatolska aktivister. Bysten står fortfarande kvar på sin ursprungliga plats men nu med sin (uppskattningsvis) nionde näsa avslagen (fig. 16). Byster uppställda på låga piedestaler i offentliga parker är naturligtvis enkla mål för allmän och ofokuserad vandalism, men i fallet Bruno kan det misstänkas att envisheten i angreppen kommer sig av hans ifrågasättande av flera av den katolska trons grundsatser. Han var, och är fortfarande i vissa konservativa kretsar, en förrädare mot den Sanna Tron. Som sådan är det inte egendomligt att han

Fig. 15. Skulpterat valvansfang i Kävlinge (Skåne) medeltida kyrka, utfört i samband med valvslagningen på 1300-talet. Foto Chatarina Ödman.

Sculpted arch springer in Kävlinge (Skåne, Sweden) medieval church, hewn during the vaulting in the 14th century.

utsatts för samma typ av förnedring som många av de romerska kejsare som gripit makten genom olika typer av svek och förräderi (fig. 17).

* * *

Det är mot ovanstående bakgrund knappast en tillfällighet att statyer förr i världen alltid sattes på höga piedestaler och, om de var placerade på allmän plats, omgärdades av staket eller andra anordningar som begränsade deras tillgänglighet. Man ville inte ha näsor avslagna, statyer nedsmutsade och på olika sätt misshandlade och skändade av politiska och andra motståndare. Inte som nu när man, särskilt i västerlandet, tenderar att se svunna tiders monument som upphöjda, odemokratiska maktdemonstrationer – som en adlig eller borgerlig elits relikier ("herrschaftskonst") – och i demokratisk anda placerar sina bronsheroer i gatunivå. Med de risker detta medför. Det är inte länge sedan det ansågs som olämpligt – i många länder var det direkt förbjudet – att på allmän plats resa statyer och monument över levande personer. Zlatan-statyns öde ger oss en synnerligen handgriplig demonstration av skälen till detta.

Konsthistoriens många saknade näsor, avhuggna öron, sönderhackade ögon och försvunna penisar ingår i vad som skulle kunna kallas ett motspråk. Förstörelsen är sällan planlös utan utförd efter bestämda principer och med speciella betydelser: ett nytt maktförhållande upprättas och ett gammalt ogiltigförklaras. En avslagen näsa är, oavsett dess ursprungliga storlek och

Fig. 16. Giordano Brunos marmorbyst i Giardino del Pincio i Rom, troligen utförd av Gaetano Forlivesi och Augusto Senepa, och uppsatt 1876. Med dess åtminstone nionde näsa avslagen. Foto Lars Berggren 2018.

The marble bust of Giordano Bruno in Giardino del Pincio, Rome, probably executed by Gaetano Forlivesi and Augusto Senepa and erected 1876. With its nose beaten off for at least the ninth time.

form, inte ett tecken på rasism och xenofobi utan ingår i en urgammal grammatik med helt annan betydelse.

Zlatan-statyn restes i Malmö som en symbol för en fotbollsklubb, för staden, för nedrivna klassbarriärer och brutet utanförskap, och för att i synnerhet tjäna stadens invandrardom som förebild och inspirationskälla, men kom efter bara tre månader att representera något helt annat. At-

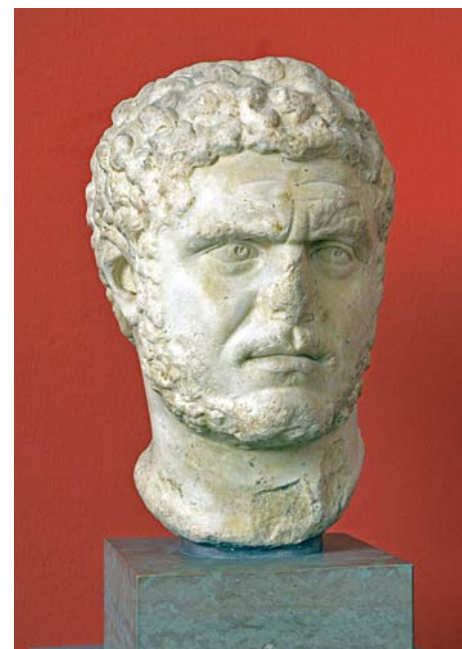

Fig. 17. Caracalla, romersk kejsare 212–217, kom till makten genom att låta mördra sin bror och medregent, Geta, och dennes anhängare. Ett av många näslösa kejsarporträtt i Ny Carlsberg Glyptotek, Köpenhamn. Foto Lars Berggren 2016.

Caracalla, Roman Emperor 212–217, came to power by having his brother and fellow regent, Geta, and his followers murdered. One of many noseless emperor portraits in the New Carlsberg Glyptotek.

tackerna med förnedrande tillmälen (som "Judas" och "ta bort!"), tillförandet av lika så förnedrande attribut (toalettering), och det slutliga störtandet av statyn följer alla lika enkla som trubbiga aggressionsmönster. Med näsan är det annorlunda. Givet statyns höjd förutsätter dess avlägsnande en inte obetydlig ansträngning och en specifik avsikt: att omdefiniera både den verkliga Zlatan och bilden av honom, från den

lokala fotbollsklubbens och fansens stora hjälte och förebild till den av en svekfull och föraktad förrädare. Zlatans egen förhoppning om att malmöborna skulle kunna skilja på fotbollsidolen och affärsmannen kom nesligen på skam.³⁸

Postscript

Den här artikeln avslutades egentligen i slutet av januari 2020 men har som framgår uppdaterats i ett par omgångar, dock utan att substansen på något sätt förändrats. Debatten om var, när och hur Zlatan-statyn ska återuppställas pågår fortfarande. Ett förslag var att låta den bli kvar i Malmö men att då flytta den till Rosengård, det förortsområde där Zlatan växte upp; ett annat var att flytta den till Stockholm, men då knappast till den ursprungligen planerade platsen vid klubben AIK:s hemmaarena. Ett tredje förslag var Milano, där Zlatan spelat för både Inter och Milan, något som stadstyrelsen där gjorde tummen ned för. I början av juni 2020 beslöt emellertid kommunstyrelsen i Malmö att statyn ska bli kvar i staden, dock utan att närmare specificera var den ska återuppställas.

Poängen med denna översikt är påminna om dels att det faktiskt finns en förstörelsens flertusenåriga ikonografi som än idag är högst levande, dels att man för att någorlunda rätt förstå monumentens funktion i det offentliga rummets dynamik, måste känna till genrens historiska, ideologiska, sociala, religiösa och inte minst ikonografiska rötter och "grammatik".

Noter

- 1 Nylander & Berggren 2020, 98–101. <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/ico/article/view/1680>
- 2 Invigningen ägde rum den 8/10 2019. Den 500 kg tunga och 2,7 meter höga statyn, utförd av skulptören Peter Linde, var placerad på ett segment av jordklotet. På den runda granitsockeln är inhugget "Zlatan Ibrahimovic". I stenläggningen intill har placerats ett antal granitplattor med namnen på de klubbar han spelat i och de titlar han vunnit. Wikipedia: "Zlatan-statyn" (läst 16/1 2020).
- 3 Huvudlinjerna i det bakomliggande förloppet framgår av de intervjuer som görs av Janne Josefsson i tv-dokumentären "Vi som älskade Zlatan" som sändes i SvT1 den 12/3 2020. När det beslöts att inte placera statyn vid nationalarenan i Stockholm hänvisades officiellt till bl.a. hållfasthetsskäl, men skulptören uppger att det man fruktade var förstörelse av fotbollsklubben AIK:s supportere, vars hemmaarena det handlar om. <https://www.svtplay.se/video/25947276/janne-josefsson/janne-josefsson-vi-som-alskade-zlatan-vi-som-alskade-zlatan>
- 4 Sveriges Radio 8/10 2019: www.svt.se/nyheter/lokalt/skane/svt-sander-livenar-tackelset-faller (läst 20/12 2019).
- 5 Zlatan förvärvade 25% av aktierna i Hammarby IF och deklarerade samtidigt på Twitter att laget "skulle bli bäst i Skandinavien". *Aftonbladet* och *Kvällsposten* 27/11 2019. <https://www.aftonbladet.se/sportbladet/fotboll/a/1noVBM/bomben-zlatan-koper-fjardedel-av-hammarby-resp>. <https://www.expressen.se/kvallsposten/sport/fotboll/just-nu-statyn-utsatt-for-rasistdad/>
- 6 Sprayningen med rödfärg och textningen "Judas" ägde rum 2/12 2019. *Aftonbladet* 2/12 2019. <https://www.aftonbladet.se/sportbladet/a/pLOmWG/zlatans-staty-vandaliserad-igen>
- 7 *Aftonbladet* 22/12 2019. <https://www.aftonbladet.se/tv/a/304512/zlatans-nasa-avsagad-statyn-vandaliserad-igen>
- 8 *Aftonbladet* 5/1 2020. <https://www.aftonbladet.se/sportbladet/a/zG31EK/zlatan-statyn-valt-avsagad-vid-fotterna>. – En bra sammanställning av händelserna ur nyhetsperspektiv, skriven av journalisten Niklas Orrenius, och med en klagörande fotodokumentation av Anders Hansson, fram t.o.m. slutet av februari, finns i *Dagens Nyheter* 27/2 2020: <https://www.dn.se/sport/darfor-har-zlatans-staty-forstorts-av-fansen-som-alskat-honom/>. Av intervjuerna med MFF-supporters framgår att drivkrafterna bakom skändningarna och förstörelsen är Zlatans "svek och girighet".
- 9 Ett undantag utgjorde i vanlig ordning konstnären Lars Vilks, som i *public service*-radios program "Godmorgon världen!" den 12/1 2020 säger att angreppen på statyn väsentligt ökat dess (tidigare obefintliga) konstvärde.
- 10 Enligt Gamboni (2007, 18) implicerar "vandal" och "vandalism" i första hand "blindness, ignorance, stupidity, baseness and lack of taste".
- 11 Sveriges Radio P1, "P1 Kultur" 9/1 2020 och "Godmorgon världen!" 12/1 2020. Redan dagen efter avsägandet hade Fagerström en artikel i *Sydsvenska Dagbladet* 23/12 2019 där hon bl.a. definierar ingreppet som "en vulgärform av konstkritik", associerar det med Voldemort i Harry Potter-böckerna, och uppfattar den näslösa statyn som "kastrad, löjlig".
- 12 Andersson 2001, 205–214. Ett större jämförelse-material finns i Andersson 2000.
- 13 *Sydsvenska Dagbladet* 16/2 2020, del C. I artikeln citeras även konstnären Marianne Lindberg De Geer och Malin Einarsson, intendent vid Skissernas museum i Lund.
- 14 Fagerström 2020, se särskilt s. 58.
- 15 Jfr t.ex. Warnke 1973, 99; Bahrani 2003, 172.
- 16 Aittomaa 2013. Kort sammanfattning i Aittomaa 2019, 35–37.
- 17 Julius II (1505–1513) beställde statyn av Michelangelo 1506, omedelbart efter att ha erövrat Bologna från familjen Bentivoglio. Den färdiga statyn sattes upp i en nisch ovanför San Petros huvudportal 1508. I december 1511 återtog staden av Giovanni Bentivoglio och statyn revs ned och slogs sönder. Bitarna såldes till hertigen av Ferrara, som av dem lät gjuta en kanon som döptes till "Giulio". https://it.wikipedia.org/wiki/Giulio_II_benedicente
- 18 En bronsstaty av fotbollstjärnan Lionel Messi avtäcktes på Paseo della Gloria i Buenos Aires i juni 2016. I januari året därpå attackerades den av okända gärningsmän och kapades av i höjd med midjan. Elva månader senare, i december 2017, vältes hela statyn omkull.
- 19 Inför VM 2019 tillverkades statyer av fyra av stjärnorna i det svenska laget – Caroline Seger, Hedvig Lindahl, Kosovare Asllani och Nilla Fischer – och uppställdes i respektive spelares hemstäder. Statyerna framställdes i cement med 3D-skrivare och projektet finansierades av Coca-Cola. SvT 29/5 2019: <https://www.svt.se/sport/fotboll/vm-stjarnor-bli-statyer-otroligt-stolt>. Nilla Fischers staty i Linköping totalförstördes natten till den 15 juni 2019. *Expressen* 15/6 2019: <https://www.expressen.se/sport/fotbollsvm/stjarn-sonderslagen-fruktansvart-trakigt/> – Se även *Aftonbladet Sport* 2/8 2019: www.aftonbladet.se/sportbladet/fotboll/a/rAeJOI/fischers-staty-sonderslagen-igen (läst 17/1 2020).
- 20 Metzler 1973, 14–15.
- 21 Söderlind 2001.
- 22 Hein 1994, 69; Gamboni 2007, 56. Otto Strandmans staty av universitetets grundare Gustav II Adolf monterades ner 1952. Bronsen användes sannolikt till gjutningen av ett Leninmonument och piedestalen grävdes ner. Ett nytt monument över kungen restes på platsen 1992 (Müller 2018, 107).
- 23 Berggren 2013, 469–473.
- 24 Berggren & Sjöstedt 1996, 267 och fig. 229–231.
- 25 Gamboni 1994, 20.
- 26 Om ett särskilt uppmärksammat fall i Afghanistan kan man läsa i *The Independent* 26/2 2013.
- 27 Ostrogorsky 1957, 124. Mutilering av olika slag ingick normalt i romersk och bysantisk rätt, bl.a. i *Ecloga*, dvs. den lagbok som gavs ut av Leo III och Konstantin V (se *The Oxford Dictionary of Byzantium*: "Mutilation" och "Ecloga").
- 28 "... hawær hun æi pænningæ. til. þa böte {loklæ} [lokkæ] sinæ. ok örün. ok næsar." Upplandslagen, Handskrift A, Ärvdabalken VI (https://project2.sol.lu.se/fornsvenska/01_Bitar/A.L7.A-UL.html). Jfr. Carlsson 1934, 130 ff.
- 29 Warnke 1973, 94.
- 30 Se t.ex. *Striking Power: Iconoclasm in Ancient Egypt*, Pulitzer Arts Foundation & Brooklyn Museum, New York 2019 (utställningskatalog).
- 31 Allra överst på rangskalan stod naturligtvis de lokalt dyrkade gudarna; därav de frekventa utfallen mot avgudabilder i Gamla Testamentet och uppmaningen att förstöra dem (4 Mos. 33:52).
- 32 Bahrani 2003, 182.
- 33 Nylander 1980, 329–333. En populär version av artikeln trycktes på svenska i tidskriften *Romhorisont* 1984 (Nylander 1984, 13 f.).
- 34 Cit. efter Nylander 1980, 331 f.
- 35 Jfr Nylander & Berggren 2020, 100. <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/ico/article/view/1680>
- 36 Ödman 2016, 116–118.
- 37 Warnke 1973, 99. Tabubeläggandet av konstföremål går hand i hand med utvecklingen av det moderna konstbegreppet.
- 38 Intervju i *Aftonbladet* 27/11 2019: <https://www.aftonbladet.se/sportbladet/fotboll/a/1noVBM/bomben-zlatan-koper-fjardedel-av-hammarby>

Litteratur

- Aittomaa, Sofia. "Alexander I:s kolossalbyst. Från lojalism via avrussifiering till rehabilitering", *Historisk Tidskrift för Finland* 4 (2013): 429–468.
- Aittomaa, Sofia. *Fyra kejsrerliga monument i Finland. Tillkomst, mottagande och bemötande*. Diss. Åbo Akademi. Åbo/Turku 2019.
- Andersson, Lars M. *En jude är en jude är en jude. Representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900–1930*. Diss. Lunds universitet. Lund 2000.
- . "Nya Kanan. Vinterbild från Åre". Analys av en massbild", *Mer än tusen ord. Bilden och de historiska vetenskaperna*, ed. L. M. Andersson, L. Berggren & U. Zander, 189–221. Lund: Historiska Media, 2001.
- Bahrani, Zainab. *The Graven Image: Representation in Babylonia and Assyria*. Philadelphia 2003.
- Berggren, Lars. *Giordano Bruno på Campo dei Fiori. Ett monumentprojekt i Rom 1876–1889*. Diss. Lunds universitet. Lund: Artifex, 1991.
- . "Reshaping the National Myth. Risorgimento Monuments in the Political Geography of Rome", *The Challenge of the Object / Die Herausforderung des Objekts*, CIHA 2012, *Congress Proceedings, part 2, Germanisches Nationalmuseum*, 469–473. Nürnberg 2013.
- Berggren, Lars & Sjöstedt, Lennart. *L'Ombra dei Grandi. Monumentale e politica monumentale a Roma 1870–1895*. Roma: Artemide, 1996.
- Carlsson, Lizzie. "De medeltida skamstraffen. Ett stycke svensk kulturhistoria", *RIG – Kulturhistorisk Tidskrift* 3 (1934): 121–150.
- Fagerström, Linda. "Konsten har tagit stryk i tusentals år", *Populär Historia* 5 (2020): 52–58.
- Gamboni, Dario. "Die Zerstörung kommunistischer Denkmäler als Bildersturm. Historische und typologische Fragestellungen", *Bildersturm in Osteuropa. Die Denkmäler der kommunistischen Ära im Umbruch, ICOMOS – Hefte des Deutschen Nationalkomitees*, vol 13 (1994): 19–28. Se <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/icomoshefte/issue/view/2284>
- . *The Destruction of Art. Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*. London 2007 (1997).
- Hein, Ants. "Denkmäler der sowjetischen Ära in Estland", *Bildersturm in Osteuropa. Die Denkmäler der kommunistischen Ära im Umbruch, ICOMOS – Hefte des Deutschen Nationalkomitees*, vol 13 (1994): 69–75.
- Metzler, Dieter. "Bilderstürme und Bilderfeindlichkeit in der Antike", *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*, ed. M. Warnke, 14–29. München 1973.
- Müller, Susanne. "Universitäre Bildung in der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Die schwedische Universitätsgründung Tartu (Dorpat) 1632", *Deutschland – Schweden – Finnland. Kriege, Politik und Kultur durch die Jahrhunderte*, ed. I. Schuberth & M. Reichel, 98–109. Lützen & Göteborg 2018.
- Nylander, Carl. "Earless in Nineveh: Who Mutilated 'Sargon's' Head?", *American Journal of Archaeology*, vol. 84, no. 3, July (1980): 329–333.
- . "Att slå näsan av gubbar", *Romhorisont* 8 (1984): 13 f.
- Nylander, Carl & Berggren, Lars. "Att slå näsan av Zlatan", *ICO Iconographisk Post. Nordisk tidskrift för bildtolkning – Nordic Review of Iconography* 1–2 (2019): 98–101. <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/ico/article/view/1680>
- Ostrogorsky, George. *History of the Byzantine State*. New Brunswick 1957.
- Söderlind, Solfrid. "Gustav IV Adolfs synliga försvinnande", *Mer än tusen ord. Bilden och de historiska vetenskaperna*, ed. L. M. Andersson, L. Berggren & U. Zander, 109–130. Lund: Historiska Media, 2001.
- Warnke, Martin. "Bilderstürme", *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*, 7–13. München 1973.
- Warnke, Martin. "Durchbrochene Geschichte? Die Bilderstürme der Wiedertäufer in Münster 1534/1535", *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*, 65–98. München 1973.
- Warnke, Martin, ed. *Bildersturm. Die Zerstörung des Kunstwerks*. München 1973.
- Ödman, Anders. *Kävlinges historia. Från istid till enskifte*. Harjagers härads Fornminnes- och Hembygdsförening. Kävlinge 2016.